

A közegészségügy reformjának fáradhatatlan harcosa: Weszelovszky Károly (1818–1892)

Kiss László dr.

A budapesti Orvosegyesület 1883-ban úgynevezett puerperalis (gyermekágyi) bizottságot szervez a szülészeti és dajkaügyi problémák tanulmányozására. Elnöke, Tauffer Vilmos szülészprofesszor munkájának sikeréhez nagyban hozzájárult Weszelovszky Károly, „aki maga is már sok éven át gyűjtötte az ijesztő mértékben megnövekedett gyermekhalandóságra vonatkozó adatokat” [1].

De ki is volt ez a szlávosan hangzó, Weszelovszky nevet viselő orvosdoktor? Raics hivatkozott dolgozata csak a nevet említi és – tévesen – Nyitra megye főorvosának titulálja őt [1], Győry Tibor „orvosi bibliográfiája” csak a disszertációját tartja számon, „a Szinnyei” is csak pár sort ír róla.

Weszelovszky (Veslovský) Károly 1818. november 2-án született az Árva vármegyei Námestő (ma: Námestovo, Szlovákia) városkában. Atyja, Ignác (1781–1845) a megyebeli Veszele (ma: Oravské Veselie) – innen a vezetéknev: „veszelei” (Veslovský) – faluból költözött Námestőbe, ahol 1804-ben feleségül vette a 17 éves Hamuljak Annát (1787–1858). Anna öccse, Martin (Márton) Hamuljak (1789–1859) a budai Helytartótanács számtanácsosa volt. Hivatalnokoskodása ideje alatt adta ki az első szlovák nyelvű, „Zora” (Hajnal) Almanachot Pesten. Ignácnak és Annának Károly előtt három, utána még öt gyermeke született. A szlovák anyanyelvű kis Karol szlovák nemzeti szellemben nevelkedett. Alapiskolába szülővárosában járt, gimnáziumi tanulmányokat az Árva megyei Trstená (Trstená) városban és a Zólyom megyei Besztercebányán (Banská Bystrica) folytatott [2]. Talán a Pest-Budán már „befutott” nagybácsi, Martin Hamuljak várható segítségével közrejeleztette abban, hogy orvosi tanulmányai színhelyéül Pestet választotta. Medikusai éveiről, esetleges kapcsolatáról a pesti szlovákság képviselőihez, nem találtunk adatot.

A Hőgyes-émlékkönyv tanúsága szerint az 1843/44. iskolaévben fejezte be tanulmányait 44 társával együtt [3]. Az idő tájt még kötelező a disszertáció írása; „Carolus Weszelovszky Hungarus Arvensis” értekezése „de encephalite”, azaz az agyvelő gyulladásáról szolt.

Értekezését a már említett nagybácsinak, Martin Hamuljának ajánlotta [4].

Az 1844 utáni, a diploma megszerzését követő évekről kevés az információ doktorunkról. (Az *Orvosi Hetilap* 1859-ben megjelentetett kazuisztikájában írja: „Bécsben is – oklevelem elnyerése után több izbeni, mindössze közel egy évi ottani tartózkodásom alatt...” [Orv. Hetil., 1859, 321. hasáb.]) Értékes adatok szerzhetők be azonban Weszelovszky „Árva megye orvosi helyiratá”-ból, amely eredetileg előadás formájában hangzott el a magyar orvosok és természetvizsgálók IX. vándorgyűlésén Pesten, 1863 szeptemberében. Az előadás teljes terjedelemben megjelent a nagygyűlésről kiadott „munkálatokban”, illetve újraközlésre került 2004-ben – a táblázatok nélkül – a „felső-magyarországi orvosi helyiratokat” bemutató történeti-néprajzi kötetben is [5]. A továbbiakban ez utóbbi alapján idézzük:

„Orvosi gyakorlásom (!) első három évében Námestőn, a megye közepén laktam megyei járásbeli orvosi állomáson, azután a déli részen létező, jelenlegi uradalmi állomásomat foglaltam el, de 13 éven át hivatalosan (mint tiszteletbeli, később mint helyettes főorvos, azután mint r. törvényszéki orvos) egész megyében működtem” – árulja el magáról doktorunk. Weszelovszky 1847-ben költözött Árvaváraljára (ma: Oravský Podzámok). Nehéz és válságos időben kezdte meg orvosi munkáját Árva megyében. Az 1845–1847. évi aszályos esztendő, majd a felvidéki megyéket sújtó „burgonyarothadás” éhínséget és „hagymáz-” (hastífusz-) járványt okozott. „Hulltak az emberek mint a legyek, miután a nép nagy része len- és szénapelyvát... sőt fűrészpont is kénytelen volt vegyíteni étkeibe, amint erről a megye több részén vezetésem alatt véghez vitt bonczolatokból meggyőződni alkalmam volt” – hangzik el majd előadásában a pesti vándorgyűlésen.

Tevékenysége, állásfoglalása az 1848/49-es években nem ismert. Az viszont valószínűsíthető, hogy nem lehetett honvédorvos, hiszen ilyen múlttal Demján Balczár főorvosnak 1851 novemberében bekövetkezett halála után aligha kapott volna főorvos-helyettesi meg-

bíztatást. Helyettesítő főorvosként publikálta első dolgozatát a Wachtel-féle „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn” (A természet- és gyógytudomány lapja Magyarországon) című folyóiratban „Fragment zur medicinischen Topographie des Árvaer Komitates” (Adalék Árva vármegye orvosi helyiratához) címmel. Témája jelzi, hogy érdeklődése az orvosi topográfia (helyirat) iránt már jóval az 1863-as pesti előadása előtt kimutatható.

Az elmondottak alapján úgy tűnhet, hogy Weszelovszky révbe ért. 1847 végétől az árvai uradalom orvosa; 1849. július 31-én feleségül vette az uradalom prefektusának lányát, Cziruly Zsófiát (1834–1866); 1850 és 1866 között nyolc gyermekük született. Nagy családja, a megyei főorvos helyettesítésével járó gondok sem akadályozták meg azonban abban, hogy 1849-től naponta meteorológiai megfigyeléseket végezzen. Nem tudjuk azonban, hogy munkatársa lett-e a Karl Kreil, a bécsi meteorológiai intézet igazgatója által Magyarországon felállított 18 meteorológiai megfigyelőállomás valamelyikének.

Munkatársa lett viszont az évfolyamtársa, Markusovszky Lajos által 1857-ben indított *Orvosi Hetilap*nak. A lap az 1859. évre hirdetett tiszteletdíjak tárgyában körkérdezt intézett az olvasóihoz. Az ekkor még, 48-as múltja miatt, Nagykovácsy száműzött és ott gyakorló orvosként működő Korányi Frigyes azt javasolta, hogy a budapesti orvosegylet minden évben tűzzön ki „honunkra vonatkozó pályakérdést”, és a nyertes díját az egylet tagjai adják össze. Jómaga évenként öt aranyat ajánlott fel e célra. Erre reagált doktorunk a szerkesztőhöz címzett magánlevélben. Weszelovszky arra kéri az egyletet, hogy „engedje – a haza határszélén egy távoli hideg bérczi zugban bár idegen ajkúak, mégis rokon szívűek s rokonérzetűek közt lakó, de azért honunk minden iránybani haladását legmelegebb részvétel kísérő honfinak... hogy hazafiúi kötelességét teljesítendő három arannyal növelhesse a pályadíjnak gyűjtendő összeget” (Orv. Hetil., 1860, 4, 359–360. hasáb).

Markusovszky „munkatársnak” nevezte Weszelovszkyt, okkal, hiszen Weszelovszky már a lap második évfolyamában, 1858. február elején levéllel jelentkezett. Három témával is foglalkozott: „Egészségi és meteorológiai viszonyok Árvában – Fagyások és égetések gyógykezelése pokolkövel – Orvosi biztosító és nyugdíjintézetek”. 1859-ben az „Orvosi magánygyakorlat” rovat számára küld be két kazuisztikát (Orv. Hetil., 1859, 3, 317–322.). „Mellrázkódtatás és zúzás utáni tüdő és mellhártya szakadás, mell-légkór – pneumothorax – mellüregbeni és hátizomközti vérömleny, mell-bőralatti légdag – emphysema – valószínűen tüdő- és mellhártyalobbal (s bordatöréssel)” – Íme az első eset, amelyben a kezelés részletes leírása hitelesen dokumentálja a zárt mellkasi sérülés ellátásának korabeli dogmáját. Például azt, hogy orvosi elsősegélyként azonnal eret vágott... A második kórleírás címe: „Rezgőrij – delirium tremens – és tüdőlob”. Esetével a kiváló né-

met klinikus, Karl Wunderlich (1815–1877) azon megfigyelését igazolja, hogy a „rezgőrij” képes elnyomni a tüdőgyulladás tüneteit.

E két közlés után következett a szerkesztőhöz írt – idézett – levél. A levélben szereplő „honfi”, „hazafiúi kötelesség” szavak mintegy előrevetítik a rövidesen bekövetkező eseményeket. 1861 júniusában az újjászerveződő szlovák nemzeti mozgalom a túrócszentmártoni (ma: Martin) memorandumban autonómiát követelt a magyar államon belül. Weszelovszky élesen kritizálta ezt a lépést, kiváltva ezzel a szlovákok felháborodását. Nem lelkesedik akkor sem, amikor 1863. augusztus 4-én Túrócszentmártonban megalakul a szlovák kulturális egyesület, a Matica Slovenská. Nemcsak a szlovák „nemzetiek”, de saját öccse, Márton (Martin) is hevesen támadja a renegátnak (szlovákul: odrodilec) tekintett doktort. A „Pešťbudínské vedomosti” (Pestbudai Hírek) című szlovák lap egyenesen „a szlovák nemzet halálos sátán”-jának nevezi Weszelovszkyt.

Családjától, barátaitól elhidegülve, a politikából kiábrándulva, Weszelovszky végleg hivatásában és hobbi-jában, a meteorológiai mérésekben és a halálozási tendenciák meghatározásában egyaránt szerepet játszó számok világában vigasztalódik. Túrócszentmárton helyett Pestre utazik, ahol 1863-ban újraindul a Bach-korszak idején betiltott vándorgyűlési mozgalom. A vándorgyűlés egyik nagy figyelmet keltő előadását Weszelovszky Károly „árvai uradalmi orvos” tartotta – mint arra már fentebb utaltunk – „Árva megye orvosi helyirata” címmel. Előadásában nagy teret szentelt a meteorológiai adatoknak, amelyek „14-ed éve nálam... pontosan jegyeztetnek”.

A pesti előadás jól időzítettnek és – többek közt ezért is – jó bemutatkozásnak bizonyult. Az újra megindított mozgalom ugyanis már a pesti vándorgyűlésen „bizottmányt” (bizottságot) jelölt ki a közegészségügy és orvosügy reformjának kidolgozására. A bizottság elnöke Flór Ferenc (1809–1871), a pesti Rókus Kórház igazgatója lett. Rajta kívül még nyolc orvos, illetve gyógyszerész alkotta a bizottságot, köztük a két évfolyamtárs, Markusovszky és Weszelovszky. A bizottság két év múlva, 1865 nyarán, Pozsonyban a XI. vándorgyűlésen vitatta meg a Weszelovszky által kidolgozott „Javaslatot”. Ennek, az eddig még sosem publikált, a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár archívumában 3449 jelzet alatt őrzött kéziratnak kiadását készítjük elő. (A vándorgyűlés által elfogadott, módosított javaslat teljes szövege megtalálható Gortvay György: Az újabb kori magyar orvosi művelődés és egészségügy története, 1953 című könyvének 250–253. lapjain.)

Weszelovszky így emlékezik a bizottságban végzett tevékenységére egy évtized elteltével:

„Hogy a phisicusok, illetőleg az itt tervezett állam-orvosok magánorvosi gyakorlatot ne űzhessenek, indítványoztam már 1864. elején, s felvettem ezt azon tör-